

NOVICA

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v sredo 4. julija 1855.

List 53.

Od stanovitnosti živinskih plemen.

Slaba stvar se boljša, ako se ji po pametnem prevdarku pridene ali primeša dobra, — rečemo pa: po pametnem prevdarku, ker mešarija brez pameti včasih le pokvari dobro stvar in ne zboljša slabe. To naši umni gospodarji dobro vejo, in takim je tudi znano, da poglobitno vodilo zivinoreje ima vselej in povsod biti: pari naj boljšo živino z naj boljšo in enako z enako!

Po teh vodilih si zamore gospodar svojo živino z domačo tako zboljšati, da mu ni treba ptuje in drage.

So pa nekteri zivinorejci, kateri le bolj hrepené po žlahni ptuji živini, in mislijo, če so le enkrat s svojo domačo kravico bili pri švajcarskem, mirc-taljskem ali kakem drugem žlahnem ptujem biku, so pa že vse opravili in da so že si zaredili žlahen zarod.

To je pa velika zmota, in treba se nam zdí, da o tem enkrat bolj natanko v naših listih govorimo, da gospodarji, katerim je morebiti lepa priložnost dana, svoje domače pleme požlahniti po ptujem, nikar ne mislijo, da v enem hipu je že vse opravljeno.

Če hočemo, da naša po ptujem blagu enmalo požlahnjena živina se ne bo kmalo spet zvergla v prejšno manj vredno, moramo stanovitno ravnati v plemenjenji, ker le veččasna stanovitnost nas pripelje do zaželjenega konca. Kar so oče začeli, pa ker jih je morebiti smert vzela, niso mogli dognati, naj umni sin naprej pelje, da bode izpeljal — sebi v prid od očeta začeto umno delo.

Prav naravno bo pa potem marsikdo vprašal: kako dolgo naj se tedaj tako ravna, da bomo dosegli stanovitno novo pleme?

Skušnje nas od tega učé, da skozi 5 rodov je treba se te stanovitnosti deržati, namreč prirejene mlade ženskega spola (postavimo, telice) pariti z žlahnim očetom (bikom) tistega ptujega rodú, kterega smo si za požlahnjenje domače živine zbrali. Samo po sebi se razume, da ne more biti vseskoz ravno tisti oče, ampak da je dosti, ako je le ravno tisti rod.

Slavni učitelj kmetijstva in zivinoreje dr. Burger je to prav umevno s številkami dokazal. Recimo, pravi, da oče ptujega rodú ima za 100 delov žlahne kervi v sebi, domača živina, katero ž njo parimo, pa 0 (nič), — tedaj bo prvo mlado dobilo 50 delov (polovico kervi) od očeta, 50 (polovico) pa od matere.

Če potem takošno mlado prvega rodú ženskega spola, ki ima 50 delov (ali polovico) žlahne kervi, parimo z očetom z 100 deli žlahnosti, bo mlado v 2. rodu že imelo 75 delov ali 3 četertinke žlahne kervi, ker po rajtingi $100+50$ je toliko kot 150, razdeljeno na dvoje tedaj 75.

V 3. rodu ima oče kakor izprvega 100 delov žlahne kervi, mati (mlado 2. rodú) pa 75, tedaj bo dobilo mlado v 3. rodu že 87 delov in pol žlahnosti,

ker $100+75$ je toliko kot 175, razdvojeno ali na 2 dela razdeljeno, kar da 87 in pol.

V 4. rodu stoji rajtinga $100+87\frac{1}{2}$, to je, toliko kakor $187\frac{1}{2}$, razdvojeno, tedaj ima mlado v 4. rodu že čez 93 delov žlahne kervi.

Ne manjka tedaj mlademu v 4. rodu več kakor še pičlih 7 delov žlahne kervi, ktere obilo dobí v 5. rodu.

Tako se je po tem stanovitnem plemenjenji prelila počasi žlahna krí iz očeta ptujega v domačo rejo. Mislimo, da vsak bo to lahko zapopadel; za resnico tega pa so mu obile skušnje vestnih mož porok.

Besedica od hostne nastelje.

Kmetovavci, ki ne stanujejo predeleč od svojega gojzda (boršta), so navajeni vso svojo steljo jemati iz gojzda, — gojzdnarji pa nasproti, katerim je skerb le za ohranjenje gojzdov, kličejo: nikar tega! ali saj prav po pameti! Čujmo, kaj pravi gojzdnarski častnik „Mitth. des Forstv. d. öster. Alpl.“ od hostne nastelje:

„Za nasteljo je mah blizo toliko vreden kot slama; stelja hojevja, obilo zmešana z mahom, je pa še boljša od samega mahú; resa in tanke vejice smerečja in jelove dajejo slabo steljo, počasi trohniijo in le težki zemlji se tam pa tam kot gnoj priležejo; listje pa je za steljo in gnoj naj manj vredno. — Ako se stelja iz gojzdov jemlje, se jemlje gojzdu gnoj, ker gojzdov ne gnoji gospodar, ampak le sami sebe gnojé; gojzd je pa tudi zemlja, ktera obropana vsega listja, je le toliko rodovitna, kolikor ji dež rodovitnosti donša.

Gotovo tedaj pobiranje vse stelje iz gojzdov zatiruje drevje, da slabo raste; vendar je ta škoda, ktero rast drevja po tem terpi, toliko manjša, kolikor več rudninske (mineralske) moči ima zemlja v sebi, kolikor bolj vlažen (mokroten) in bolj v zatišji je gojzd, kolikor gosteji v mladem lesu je, in če obstoji iz bolj žlahnega listnatega drevja. Kjer se bukva in smreka na visoko rast plodite, je treba s pobiranjem stelje 40 do 50 let čakati, in stelja listja naj se nabira na pozno poletje in v začetku jeseni, stelja hojevja pa pozneje v jeseni. Mah in stelja naj se z lesenimi grabljami varno vkup grabita; resa naj se z ojstrimi grabljami tikama tal iztreblja, veje od smrek in jelk naj se pa ne klestijo preblizo debla, in nikar naj se jih na enkrat preveč ne klesti. Če hodi živina poleti navadno na pašo, potrebuje odrašeno govedo na leto 12 centov suhega listja za steljo, za mlado živino pa je zadosti 8 centov.

Od setve murbinega semena *).

Boleslavská družba za svilorejo v pruski Šlezii priporoča sevo murbinega semena takole:

*) Murbinega semena, ki ga je mogla ljublj. kmet. družba popred za drage dnarje iz Laškega kupovati, se prideluje popridnem prizadevanji dr. Strupi-a zdaj toliko na družbenem vertu, da se ga je zamoglo letos tudi na Stajarsko precej dati. Vred.

Za posetvo murbinega semena namenjeno zemljiše naj se v jeseni za čevljev globoko prekopa; če je zemlja bolj slaba, naj se takrat enmalo pognoji z dobro podelanim gnojem. Prihodnjo spomlad, kakih 14 dni pred setvijo, naj se spet ravno tako globoko in prav na drobno prekoplje zemljišče in razdeli v grede po 4 čevlje široke, da se bojo lahko plele in zalivale. Zgornja plast zemlja naj bo posebno lepo zrahljana. Pred 18. majnikom ne začinjamo pri nas s posevo. Ob setvi naj se po vervici (žnori) potegnejo podolgota grabnički (na 4 čevlje široko gredo 5 tacih grabničkov) in za dober pavec globoki; v te grabničke se vsuje potem dobre vertne zemlje, da je vsak grabniček na pol ž njo nasut, potem naj se z ozkim robom kake lašte potlači vsuta zemlja terdno in lepo ravno, da je graben še pol pavca globok. Seje se sedaj murbino seme obilo z navadnim pepélom ali prav drobnim peskom zmešano, tako, da le malo zernic murbinega semena se v ti zmesi med dvema perstoma zajame. Prav redko se posipa ta zmes v grabničke, ki se potem spet z vertno zemljo zasujejo in terdno potlačijo s kako dilo. Koj po posetvi je treba gredice zaliti, in, dokler ni seme kalilo, se morajo ob suhem vremenu, vsaki dan na večer zalivati. Mesca julija (malega serpana) pa naj se jenja z zalivanjem, da ne bo murba presilno v les poganjala in se pozimi lože mraza obvarovala. Kokoš, miš in kertin je treba gredice pridno varovati *), pridno jih okopavati in oplevati.

Iz natoroznanstva.

Veše ali zapeljive lučice po močvirjih.

(Konec.)

Prof. E. Knorr, ki v Kievu fiziko uči, je veše ogledoval. „Jez — pravi — sem jih sam trikrat v svojem življenju vidil. Pervič so mi jih oče pokazali. Bilo je zvečer na močvirnem polju. Naši so ravno rež želi. Bil sem kakih sedem let star. Vidil sem več lučic, pa nisem zraven priti mogel, ker je bil močvir vmes in graben poln vode. Pravili so mi pa že pred od njih, kakor je njih navada, da otrokom take reči pripovedujejo. Vprašam očeta zakaj ne skačejo? Odgovorili so mi, da jih nikoli niso vidili, da bi bile skakale. Drugič sem jih vidil leta 1814, ko sem z očetom popotoval. Oče so voz ustavili, da sem jih šel gledat. Koj za cesto sem vidil dve slabi lučici, ki ste prav mirno svetile. Na te otročje leta malo povagam. Več velja tretje ogledovanje. Bilo je zadnje dni mesca avgusta 1825. Šel sem čez polsnerski nasip, ki derži čez močvir; na levi teče voda Kremnica; ima pa tri mostove. Ravno sem prišel iz lesa na močvirne pašnike, ko zagledam na levi pri lesu nekaj lučic. Od začetka sem mislil, da so kmetje z laternami na močvirjih, in da ondi kónj iščejo. Čudno se mi je pa vendar le zdelo ter postojim in pogledam, kaj da je. Ni še bilo tako tema, da bi ne bil ljudi vidil, če bi bili tam okoli hodili, pa ni bilo slišati ne človeka, ne živine. Mislím si, da bi utegnile veše biti, posebno ker so na miru stale. Koj sem bil pripravljen v blato iti, pa so dalje bile od ceste, kot se mi je pred vidilo. Blato je goljučivo, samemu ni bilo varno preveč skušati. Toliko sem vidil, da je bližnja luč veša. Nekaj nejevoljin, da nisem blizo mogel, grem naprej. Ko pridem čez zadnji most, videm na levi komaj nekaj čevljev od poti prav lepo vešo. Koj pri potnem nasipu je bil močvir, zarašen z veliko travo, zadej je stalo veliko ločje, okrog pa nekaj volšja. Med temi je luč svetila. Germ, ločje in trava so se tako lepo svetili od te luči, da bi bil le gledal. Rad bi bil bližej pristopil, pa je palica pokazala, da še dna ne dobi; močnejši

*) Ljubo bi nam bilo, ko bi nam bilo društvo tudi svetovalo: kako se dajo naj bolje pregnati miši, ki včasih zlo nadležujejo murbino setev. Vred.

opore pa ni bilo najbiti. Na tla se vležem in z rokami travo in ločje odpravljam, da bi podoba veše dobro vidil. S palico sem ločje pred lučjo poderl toliko, da se je luč saj od zgorej natanko vidila, spodnjega dela pa nikakor ni bilo mogoče ogledati. Kar sem jo vidil, je bila dobro dlan visoka in poldrugi pavec široka, bila je okrogla kot palica. Preki srede se je slabo svetila; v sredi je bila rumenkasta, po stranéh pa nekaj višnjeva. Toda zgorej ni bila špičasta kot druge luči; nad svitlim delom je bil temno-višnjev, ki mu je tema mejo delala. Kar jo je bilo navzdoli, viditi je bila povsod enako svitla. Bilo je brez vetra, svetila je mirno, le če sem s palico po ločji ali pa po luči mahal, je migljala, po tem je pa spet mirno svetila, pa se ni nič spremenila. Če sem močno z ruto veter delal, se je nemalo majala, pa ne tako zlo, kot bi se bila navadna luč. Ker s perstom nikakor nisem zraven mogel, sem pa okovan konec palice v luč deržal, pa se ni nič čutilo, da bi se bil kaj ogrel. Kopal sem s palico po blatu, pa ji ni nič djalo, menda pravega kraja nisem zadel. Meni sicer ni nič dišala, pa se z nosom svojim ravno ne morem ponašati. Rad bi bil čakal, kako bo konec vzela, ali sama preide, ali jo še le dan prežene, pa se mi je preveč domú mudilo. — Po tem sem še večkrat ponoči v takih krajih bil, pa nisem nič vidil“.

Da so res veše, ne le svitli kebri, tega zdaj ne bo nobeden dvomil. Tudi sem od Ljubljancanov slišal, da se na blatih pokažejo. Toliko smo slišali, da so dvojne veše, take, ki skačejo in po vetru leté, in take, ki na miru stojé. Od prvih nam dajejo Chladnikove veše izgled, ki obstojé iz živalskih gniljav; druge smo spoznali po Knorrovem popisu, ki ne morejo družega biti, kot zmes kakih gazov, ki iz blat leté, pa jih še ne poznamo dosti.

Starozgodovinski pomenki.

Cvetlica Lotos in njeni pomen na noriških rimskih kamnih.

Razložil Davorin Terstenjak.

(Dalje.)

Poleg vsega tega imenujejo to pošast Nemci lazniške doline „Lamwaberl“. Waberl je diminutiv besede Waben (baba), katero so Nemci iz slovenskega jezika vzeli ¹⁾. Jezik koroških in štajarskih Nemcev ima dosti slovenskih besed; na priliko bom tukaj nekoliko koroških idiotizmov omenil, ktere je gosp. Wagner ²⁾ nabral, ki v svoji knjigi „Das Herzogthum Kärnten“ nepristranski piše: „Die heutigen Deutschkärntner sind der Hauptmasse nach alte Karantanerslaven und ein mit Celten (?) und späteren Deutschen, vorzüglich bairischer Abkunft, vermischter Volksstamm“.

So pa taki koroški idiotizmi sledeči: atah, kurzvorher slov. etan, — a lupa gadl, kurze Zeit, eine angenehme Zeit, slov. ljubi god, — dzkehma, erschrecken, slov. derknoti, zderknoti, — drüsten, Haufen machen, slov. trista, — gagizzen, dummes Zeug reden, slov. gagati, gagicati, — grahelizen, die Rosswicke, slov. grahovica, grahorica, grahovka, — Greden, aufgehäuftes Holz, slov. gredel, gremada (germada), — motzen, zaudern, slov. muditi, motati, — Munke, Mehlspeise, slov. monka (moka), das Mehl, — schlabutzig, schlecht, slov. slabahen, slabišen, — telzig, speckig, slov. tlčen, tučen, — terz, ein zweijähriger Ochs, slov. tor, ter, tercelj, terkslj ³⁾ —

¹⁾ V Ljubljani se prav pogostoma sliši od Slovenk in Nemkinj po slovenski „babi“ ponemčena „die Waben“, die „Baben“. Vred.

²⁾ Wagner „das Herzogthum Kärnten“ str. 50.

³⁾ Slovenski Šavničar, kadar pase živino, ki na polji kje v škodo zahaja, jo takole kliče, da jo od škode odvraca: ičika na! to je, teličika na! ter na! ep na! Tako ste se v tem klicu ohranile besedi ter, ep = ap, op, up, japa. Konja pa poganja „bista hare!“ Tukaj pa najdemo ohranjeno besedo „hare“, indiški hari, to je, konj.